

A népkultúra jelentősége körül nagy harcok folynak mostanában szellemi életünk két tábora között. Ilyen időkben nemigen van megfelelő légkör a kérdésnek elvontabb, elvi jelentőségű részleteiről vitázni, mert az embereket csak a gyakorlati alkalmazás kérdései érdeklik, és közömbösen mennek el a látszólag haszontalan szörszálhasogatások mellett. Mégis, úgy érzem, nem végez hiábavaló munkát, aki a legjobbakat érdeklő problémák körül tud valamit tisztázni, ha egy Erdei Ferenczel száll vitába, és tud neki új szempontokat mondani oly kérdésben, amelyben ő az irányító tekintély. Meggyőződésem ugyanis, hogy szellemi életünk fő kérdései mégiscsak a néhány vezető szellem felfogásában dőlnek el, a tömeg úgyis csak az általuk kialakított véleményeket veszi át. Első feladatunk tehát, hogy az élenjárók gondolatait tisztázzuk, és helyes szemléleten alapuló véleményeket alakítsunk ki.

A népi világ és a polgári életforma közt feszülő ellentét a falukutató irodalomnak volt élményszerű fölfedezése. De inkább csak változásában tudták érzékelni a két világ közt levő különbséget; mint igyekeznek a parasztság hasonlulni a fölötte levő társadalomhoz, mint siet levetkezni régi énjét, vagy mint fordul önmaga megunt világa ellen. Erdei volt az egyetlen, akit ennek a külön világnak kérdése annyira izgatott, hogy tudományt csinált belőle, csak hogy megoldhassa: mi is hát a népkultúra lényege, mi az, amiben más, mint a magas kultúra, mi

az oka, hogy ilyen, hogyan alakult ki, mi a tanulság ebből az általános emberi társadalom számára? Ebben a kutatásban szocializmuson nevelt társadalomszemlélete vezette és az a döntő személyes élmény, amely akkor érte, midőn fölemelkedve az erőinek megfelelő szellemi világba, az elhagyott népi környezetnek csak visszatartó erejét volt alkalma tapasztalni.

Érthető tehát, hogy szemében a népkultúra és a paraszttársadalom elnyomott helyzete összefonódott annyira, hogy ok és okozat viszonyát látja bennük. A „paraszthelyzet” termelte ki a „parasztkultúrát” – ez az alapja szemléletének. Ezt kísérelte meg változatos módszerekkel igazolni, és ebből a megállapításból fakad a népkultúrára vonatkozó – lesújtó – ítélete.

Elképzelése szerint a parasztság műveltsége „nem a kezdemények állandóan terebélyesedő kultúrája, hanem egy szűkre szabott társadalmi helyzetnek műformákkal való kitöltése, mint a japánok apró edényekben tenyésztett virágzó és termő gyümölcsfái”. . . Ezt a szűkre szabott helyzetet „felülről előírt szabályok, belülről elfogadott konvenciók alakítják ki”. . . Ezek között a keretek között „egy barbár szolgálóállapot helyett kultúrát formáló világ alakult ki, ha benne a kultúrának torzok és megcsököttek is a műformái”. De ha a „parasztformák felbomlanak, a benne élők felszabadulnak a paraszti kötöttségekből és átveszik az érvényben levő polgári formákat”.

Látjuk, Erdei képzeletében úgy él a paraszthelyzet, mint valami zárt keret, amibe előbb belejutnak az emberek, s azután alakulnak olyanná, amilyenek, mint ahogy a szabad és formátlan víz is beleöntve valami medencébe, annak alakjához idomul, míg teljesen meg nem tölti – és szét nem feszíti. Vagyis előbb paraszttá válik a nép társadalmi-politikai tekintetben, s ha ebben az „alávetett helyzetben. . . félig-meddig önálló életre rendezkedik be benne”, akkor alakul ki a paraszti életforma,

kultúra és világkép. Durva-érthetően kifejezve: az emberek éltek a maguk bármilyen állapotában, amikor felülről – egyszerre vagy fokozatosan – rájuk kényszerítették a paraszti életkereteket; ezek közt a keretek közt azután megváltozott gondolkodásuk, világról való felfogásuk, életmódjuk, egész kultúrprodukciónk; mindez egészen sajátos irányban fejlődött.

Tudomásul kellett azonban vennie a néprajz megállapításait, hogy ez a népkultúra sokkal régebbi időkben gyökerezik, mint amióta a magyarság jobbágy-paraszti életformában él, hiszen egyes elemei mai formájukban éltek már a honfoglalás előtt, a nomád magyarság körében is (gondoljunk csak a legfeltűnőbb példára, a népzénre).

Erdei megpróbálta ezt a tényt is összeegyeztetni a társadalmi magyarázattal, hogy fenntarthassa az elnyomott paraszttállapot és a zárt népkultúra összefüggésének elméletét. A *Sorsunk* hátsóbjain *A parasztság kultúrproblémái* címmel foglalta össze mindazt, amit a népkultúráról s annak a magas kultúrához való viszonyáról új megfontolásai alapján vallott. A két ellentmondó megállapítást csak egy módon lehet összeegyeztetni: ha egy sajátos szétválasztást végzünk a hagyományban, ha különbséget teszünk a „szabad nomád” világból örökölt elemek és az elnyomott „paraszthelyzetben” kialakult elemek között, amelyek Erdei szerint ennek az állapotnak jellemző bélyegét viselik magukon. („. . . Mert paraszti társadalmi formák közt tenyészik – a népkultúra – egészen különleges jelleget öltött.”) Lássuk sorjában, hogy osztja ketté Erdei a parasztság közt ez idő szerint feltalálható hagyomány elemeit.

E szerint a felosztás szerint a parasztkultúra terméke volna a társas érintkezés minden formája, a népköltészet epikai művei, a lakás és öltözködés egyes darabjai, „annak az életterületnek a művei, amelyek vagy a közvetlen emberközi viszonyra vo-

natkoznak, vagy azok, amelyeknek akár népkultúrai kifejléséhez is tágabb lehetőségekre van szükség”. (?) A parasztkultúrával állna szemben a szabad „népkultúra”, ennek termékei a népi dallamvilág, a népköltészet lírai része, a bőr-, csont-, nemez- és cserépmunkák bizonyos elemei volnának. Ezek mellett vannak azok az elemek, amelyek a felső kultúrából szállottak alá a néphez: a folklór, lakás és öltözködés számos darabja.

„Mindaz, ami a nomád kori magyar népkultúrájának megőrzése vagy továbbfejlesztése, vitathatatlanul értékes a legnagyobb mértékben”, ami viszont a parasztkultúra terméke, azt „sajátosan eltorzult, megcsökött műformák jellemzik”. Tehát a lírai dal értékes műfaj, a ballada torz; mindkettőnek esetleg éppen közös dallama ismét értékes. Az úri hímzésekben kialakult újabb díszítőművészet – legnagyobb része annak, amit a közönség magyar népművészet címén ismer – torz és megcsökött kifejezési forma, a honfoglalás előtti időkből származó néhány egyszerű díszítőelem viszont csont-, bőr-, nemez-, cserépmunkákon (és hozzátehetjük: néhány fadaragáson), mindez újra értékes műforma. Az érintkezés nyájas, fejlett emberségre valló formái, a szíves érintkezés hagyományossá vált szertartásai megint torz, megcsökött formák.

Nem akarunk ennek az ítéletnek esztétikai tartalmával vitatkozni, hiszen a bírált elemek emberi és esztétikai értékét maga Erdei sem vonja kétségbe, csak mint műformát, mint az emberi megnyilatkozás sajátos lehetőségét mondja torznak. Más kérdés azután, lehet-e egyáltalán torz és megcsökött olyan emberi megnyilatkozási forma, amelyen keresztül a legtisztább humanum a legmélyebben megrázó hatással tud megszólalni, mint balladánk némelyikében? Sokkal fontosabb számunkra most maga az a tény, hogy ez a megkülönböztetés egyáltalán nem felel meg a valóságnak: az anyag ellene bizonyít. Például miért

tartanánk „népkultúrai terméknek” a népköltészetből pont a lírát, hiszen éppen erről nem állíthatjuk, hogy az Árpád-kor előtti időkből származik? Ezek a rövidebb lélegzetű szövegek ugyanis napról napra születnek és halnak egymásból egymásba, s amit a jelen pillanatban kifoghatunk az állandó születés és változás folyamából, az a legutolsó száz-százötven év terméke, amikor már ugyancsak parasztok voltak parasztjaink. Legfeljebb a gondolkifejezés formáiról, bizonyos stílussajátságokról tehetnénk föl, hogy ősi időkből származó örökségünk, de ezt éppen a lírában nem tudjuk még semmivel sem bizonyítani. Viszont ugyanezt, sőt többet is nemcsak feltehetünk, hanem bizonyíthatunk is az epikában. Balladánkban az első személyben való előadása az eseményeknek ősi, keleti előadásmód, meséink állandó fordulatairól szintén kimutatták, hogy megszakítatlan hagyományban majdnem szóról szóra maradtak fenn rokonnépeinktől való elválásunk óta. Sőt a mesében bizonyos tartalmi elemek, sőt egész mesevázak is keleti örökségnek bizonyultak. Ha tehát éppen osztályozni akarunk, pont fordítva kellett volna osztályozni: az epikát tenni a szabad népkultúrába, a nomád korba s a lírát az elnyomott parasztvilágba. Persze így nem illik bele az elképzelésbe, mert a líra minden egyszerűsége és naivsága ellenére vagy éppen ezért könnyen tehető a magas kultúra hasonló műfaja mellé, lényegbeli különbség nincs a kettő között: emberi érzelmek kifejezése olyan formában, hogy azt a magas kultúra embere is magáénak érezheti; míg a mesét, balladát csodás elemeivel, különös műfaji sajátágaival, irracionális hitvilágával egy elmúlt emberi állapot gondolkodásbeli különbsége választja el tőlünk. A „megcsökött”, „torz” parasztkultúrába mindez jobban illenék bele, mint a líra.

Ugyanilyen nehézségekbe ütközik Erdei megkülönböztetése a gazdálkodás terén is. Népkultúrájának mondja az alföldi nomád

tanyatelepülések nagyszabású szárazgazdálkodását, parasztkultúrának a falusi közösségek más – esetleg hegyi jellegű – gazdálkodásmódját. Itt nagyon könnyű viszont kimutatni, hogy ezeket a különbségeket nem a társadalmi helyzet okozta, hanem az éghajlati, földrajzi különbség. Azt a szárazgazdálkodást, ami az alföldi „nomád népkultúrát” jellemzi, nem lehetett esős hegyvidéken folytatni, azért ott mindenütt átvettük a hasonló viszonyok közt élő szomszéd népek csűrös gazdálkodását, s ebben egy a palóc „parasztkultúra” a székely „népkultúrával”. Ahol meg az éghajlati-földrajzi viszonyok kedveztek a szárazgazdálkodásnak, ott megmaradt „paraszt”-vidéken is: Somogy-Baranyában éppúgy, mint az Alföld vagy a Kisalföld parasztfalvaiban. Ami pedig a tanyatelepülést illeti, amit magunk is a nomád hagyományok legnagyobb alkotásának tekintünk, bizony ez is megvan az Alföld széleinek parasztvidékein is, még kimondottan parasztfalvakban is. Ha ugyanis nem a nagyszabású tanyarendszert tekintjük a legvalódibb nomád hagyománynak, mert még vita folyik arról, mennyi szerepe van kialakulásában a nomád hagyománynak és mennyi a török pusztításnak, hanem a kertes települést, az ólaskertek rendszerét, mert ez kétségtelenül a nomád állattartás rendszerébe tartozik, akkor azt látjuk, hogy jobbágyszalvák egész sora őrizte meg ezt a nomád hagyományt a Duna melléki Pataj, Fadd stb. kis falvaitól a Csepel-szigeti Makádon, Szigetszentmiklóson keresztül a Galga menti palóc falvakig és a matyókig; sőt itt, a matyóknál él ma is a legelevenebben ez a rendszer, holott őket Erdei is a legjellegzetesebb parasztkultúra képviselőinek tartja. Itt sem lehet tehát paraszt-társadalmi állapotot és nomád népkultúrát szembeállítani egymással.

De nem lehet szembeállítani azért sem, mert hiszen „paraszt” és „nem paraszt” elemek egyaránt ugyanabban a hagyomány-

ban élnek oszthatatlanul. Ugyanúgy ismeri őket a pásztor, aki sohasem volt „paraszt”, le is nézi azokat, ugyanúgy a széke-lyek, kunok – szintén nagyrészt szabad népek –, a mezővárosok lakossága, akik nagyobbára szintén nem voltak parasztok, mint a falusiak. Egy betyárballadát, mondjuk a *Fehér László*-t ugyanúgy tudnak a pásztorok, mint a falvak öregjei, a táltsokról pedig még bővebb felvilágosítást tudnak adni, mint a falusiak. Ezt a „torz és megcsökött” babonát sem lehet a paraszt-állapot rovására írunk, mert bizony ez szabad, nomád kori sámánvallásunk maradványa, hasonlóan meséink egyes motívumaihoz.

Vagy nézzünk szét az öltözködés, a díszítőművészet területén. A cifra szűrt, a hagyományos viseletnek ezt a legdíszesebb darabját egyaránt viselte az Eger vidéki palóc, a matyó, a bihari magyar – mind paraszt – és a kun legény, a hortobágyi csikós, a dunántúli kanász, betyár, szóval a nem parasztok. Gondoljuk hozzá, hogy többek között a szabad kun városokban is, kis mesterek kezén kialakul az utolsó százötven év alatt – úri hímzés-motívumok elstilizálása útján – az a gazdag díszítőművészet, amit ma közönségesen magyar motívumnak ismerünk; ez a cifra szűr révén elterjedt mindenhová, ahol csak szűrt viselnek, és keletkezik belőle egyfelől, parasztnál matyóhímzés, másfelől, pásztoroknál, szabad népnél tükrösök, faragások díszítménye. Most tehát minek tartjuk ezt, népkultúra vagy parasztkultúra termékének? Melyik esetben torz és melyikben nem? Ha egy pásztor készségei között megtaláljuk a lőporszarut, minden valószínűség szerint honfoglalás előtti svasztika díszítményeivel és tükrösét azokkal a díszítményekkel, amelyek az utolsó száz év alatt kialakult matyóviselet „pompázatos, színes, de értelmetlen” darabjait is ékesítik, hová lesz akkor elméletünk a népkultúráról és parasztkultúráról, alávett és szaba-

don kifejlő társadalom kultúrájáról? Hát ha még meggondoljuk, hogy a paraszti terméknek nyilvánított epikus népköltészet mennyivel gazdagabb és virágzóbb állapotban található a székelyeknél – ahol Erdei szerint népkultúra él –, mint akár a palóc, akár a dunántúli „parasztkultúrákban”, s belátjuk, hogy nincs külön népkultúra és parasztkultúra, csak egységes és oszthatatlan néphagyomány, amelyben egyformán benne él a pásztor, a paraszt és a szabad kun vagy székely.

Természetes, hogy ebben az egységes hagyományban vannak árnyalati eltérések: a magányosan élő pásztor dalaiban nem találunk olyan témagazdagságot, annyi érzelmi árnyalatot, mint a falusi dalokban, ahol a női lélek s a társas élet is gazdagítja. Polgárosodó mezővárosainkban pedig már csak nyomai vannak annak a világnak, ami még száz év előtt általános volt bennük, s amit félreeső vidékek kis falvai jobban megőriztek. De ez mind csak árnyalati különbség. A lényeg az, hogy az egyes elemek mögött érezhető néplélek egy a balladánál, a líránál, a mesénél, díszítőművészetnél; egy a pásztornál, a szabad kun vagy székely gazdánál és a parasztfalvak lakóinál. Sehol sem lehet kiemelni ezekből egy szabadabb népi életnek és egy alávetett paraszthelyzetnek kettősségét.

És így azt sem mondhatjuk, hogy a „parasztfarmákba belekeseredett”, szóval „megromlott” parasztdécekk kultúrájában „éppen a jellegzetes paraszti formák jutottak túlsúlyra”. „... a ruházat pompázatos, színes, de értelmetlen darabjai, az ételek ínycsiklandó és zsírosan nehéz parasztfajtái, a prevenció és az elhajtás iszonyatos fogásai s a gyermeknevelés elképesztően oktan módszere s mindenekfölött magának az egykének közérvényűvé tett erkölcsi szabálya mind ennek a parasztkultúrának a terméke.” Ezek tehát jellemző paraszti formák! Az egyke, a magzatelhajtás, a majomszeretet a gyermeknevelésben mind

ugyanígy él az egészséges parasztfalvakban, és itt túlsúlyra jut, mindent elhomályosítva domborodik ki! Ez a legnagyobb erőszak, amit Erdei elmélete kedvéért tesz a hagyományos világon. Pedig ő maga is jól tudja, hogy egészséges paraszttársadalomban mindennek az ellenkezője létezik, s hogy itt az egész élet a visszájára fordult. Hogy mennyire nem a hagyományos kultúrával kapcsolatosak ezek a jelenségek, kirívóan mutatja maga az a tény is, hogy az ilyen megromlott társadalomban rendszerint kihál a hagyomány: ott nincs dalolás, mese, szíves szokások, csak sivárság van és élettágadás.

De talán pompázatos viselet van? Lássuk közelebbről ezt a kérdést is. A Sárközben csakugyan megvan: ott pompás népviselet jár együtt az egykével. Az Ormánságban már más a helyzet: ott a puritán, ősi fehér viseletet pusztítja ki a hagyományörülő változás. A Garam-völgyben pedig maga Erdei láthatott egykés parasztokat teljesen polgári öltözetben járni. És viszont számos vidék van, ahol egészséges parasztság jár pompás népviseletben Kalotaszegtől a matyókéig. Az utóbbiaknál még hozzá nomád hagyományok élnek együtt színes népviselettel. Nagyjából az a helyzet, hogy az egyke kifejlődése és a hagyomány kipusztulása többnyire együtt jár.

Különben is nagy tévedés éppen a színes viseleteket említeni az elnyomott paraszthelyzet termékének, amikor ezek a múlt század eleje óta többnyire ott alakultak ki, ahol a módosabb és öntudatosabb parasztság kezdte utánózni az urakon látott viseletet. Már Berzsenyinél megtaláljuk a kárhozzátást, hogy egyes vidékeken nem lehet megkülönböztetni a parasztenyecskét a nemes asszonytól. Ezekből az utánzott ruhákból alakultak ki némi átalakítással, népi díszítéssel legtöbb helyütt a színes viseletek. S bizony, tiltották is az ilyesmit a rendelkezések, de a tilalom ellenére hordták. Igazi kifejlődésük is a jobbágyfelszaba-

dítás utáni időkre esik. A „paraszi” viselet, ami századokon át jellemző volt a jobbágyságra, egyáltalán nem volt díszes: rövid, csak mellet takaró ing, bő gaty, tüsző, bocskor vagy néha csizma a férfiakon, vászonpendely, -szoknya a nőkn. És bizony ugyanígy vagyunk az ételekkel is. A paraszi konyha egyáltalán nem ínycsiklandó, „zsírosan nehéz”, hanem egyszerű, és sok vidéken igen nagy primitívséget őriz. Módosabb, fejlettebb rétegekre jellemző az ilyen ínycsiklandó konyha Sárköztől a polgárosult alföldi tanyás vidékekig. Ez igazán független az egykétől, több köze van nemes asszonyok konyhájához, mint a parasztkultúrához.

Már ezek a példák is arra intenek, hogy a „zárt”, „keretekbe szorított”, „megrekedt” fogalmak helyett a fejlődés fogalmát kell a néphagyományra alkalmazni. Egy megszakítatlan fejlődési folyamatot kell elképzelnünk, amely a népek legprimitívebb fokától jól észrevehető fokozatokon át elvezet a mai parasztkultúra színvonaláig, és azon túl a polgárosodás folyamatával emelkedik fel a magas kultúráig. Nemcsak civilizációs fejlődésre kell gondolnunk: anyagi eszközök, ismeretek gazdagodására, hanem emellett egy állandó belső fejlődési folyamatra is, amelyben a világkép fokozatosan fejlődik, differenciálódik, s egy időben ezzel a népek szellemi élete, öntudati foka is állandóan emelkedik. Ez természetesen végtelenül lassú folyamat, amelyben az egész nép lépésről lépésre haladva egységesen ér el magasabb és magasabb fokokra. Nem szabad ezt a nyugati kultúra végtelenül gyors felemelkedéséhez mérni. Ebben a rohamos emelkedésben csak felső rétegünk vett részt, a nép kizárva belőle, csak a lassú, belső fejlődésre volt utalva. Ez azonban tovább folyt azután is, hogy hazánkban megtelepedtünk. Legalábbis nem gondolhatja senki sem, hogy parasztságunk még a legelmaradottabb vidéken is azon a fokon áll belső szel-

lemi fejlettség tekintetében, mint a honfoglaló magyarság köznépe. Azok a „megcsökött”, „torz” formák pedig, amelyeket Erdei a paraszthelyzetből magyaráz, és azért érez „torznak és megcsököttnek”, mert primitívebbek, mint a mi magas kultúránk formái, a mese (a ballada), a régi hiedelmek irracionális világa annál erősebben él az emberekben, minél régebbi időkre tekintünk vissza, a parasztállapot előtti nomád világban tehát még inkább. Ha pedig az újabb időkre vetjük pillantásunkat, éppen ennek az irracionális világnak fokozatos eltűnését tapasztalhatjuk. Vessük össze például balladáinknak legrégibb darabjait, mondjuk a *Kádár Katá*-t vagy a *Kőműves Kelemen*-t az újabb betyárballadákkal. Azokhoz képest ezek már reális történetek, nincs meg bennük a természetből, a kikerülhetetlen sorstól, az egész ismeretlen világtól való leigázottságnak az az irracionális, szorongó érzése, ami oly tragikussá teszi amazok hangját, oly mélylé érzelmű világot, tömör-művészivé az előadását. Ugyanaz a különbség ez, amit mindenki megérez a régi és új stílus dallamai között: az új stílus felszínesebb, könnyedebb, egyúttal felszabadultabb, derültebb a régi mellett. Ez a tartalmi sekélyesedés érthető: vagy az irracionális világ, az értetlen sors és természet, a misztikum igaz le, vagy a korlátlanul kiélhető szellem mélységei hatnak meg, az értelem és érzelem távlatai. Ha amaz első, primitívebb érzés már elmúlt, csak a másik adhat igazi művészetet, de ez a legnagyobbat adhatja. Az új balladákban, új dallamokban már nincs meg a régi világ, de még nincs meg a másik sem, az igazi. Azért érezzük a régít a nagy alkotásokkal egyenrangúaknak, az újat pedig csak igen ritkán. Ez az új stílus egy felszabadult társadalom művészete: felszabadult, de nem a paraszthelyzetből, hanem a régi népkultúra hagyományos világszemléletéből, világérzéséből; viszont még nem jutott el a magas kultúra öntudati fokára. Népkultúra még, ér-

zelmi naivitása, örökölt stílusfordulatai emlékeztetnek még a régi stílusra, de már a balladák reális történetek; egész atmoszférájuk már nem tragikus, legfeljebb szomorú. (Irracionális szorongás és tragikum, úgy látszik, elválaszthatatlanok egymástól. Ebben van gyökere a görög tragédiáknak is. Azok még ebben az életérzésben születtek. Ezen a világon kívül az individuum mélységeinek megpillantása, az a szorongás, amit ezek a mélységek keltenek bennünk, ez adhat tragikus érzést. Ez van Shakespeare-nél, a reneszánsz felszabadult, individuális emberénél, s ezt nevezi Szabó Dezső Adynál balladás sajátjának.)

Ez az állapot: felszabadulás a népkultúra világérzéséből, de megmaradni amellet mégis népnek – magyar specialitás. Nyugaton közvetlenül a régi, „valóságos” népi világból emelte ki a korábban meginduló fejlődés a parasztságot a polgári civilizációba. Akár úgy, hogy már a fejlődés kezdetén együtt emelkedett a felső rétegekkel, akár úgy, hogy a kialakult magas kultúra hatása előbb jutott el hozzá. Tőlünk keletre vagy a határainkon belül élő nemzetiségeink parasztsága még nem jutott el a belső fejlődésnek erre a fokára. Két lehetőség van ezek szerint: vagy van élő népkultúra, hiedelemvilág, primitívség, vagy van polgárosult parasztság a régiség némi megőrzött maradványaival. Ezért olyan egyedülálló ezek közt a mi parasztságunk, ezért olyan különös jelenség a mi új népdalstílusunk. „... ilyen egységes, új paraszthenestílus kialakulása az utolsó évtizedekben más népeknél példátlan jelenség” – írja Bartók. És ezért volt ez a stílus oly döntő hatással a szomszédokra! Maga Bartók is minduntalan a „modern” kifejezést alkalmazza rája. „... a dallamoknak pattogó ritmusa, dallamvonaluk frissége – hogy úgy mondjam: modernsége – lehetett a főok, a *conditio sine qua non*” elterjedésükben, abban pedig, hogy rendszerint csunkult formában veszik át szomszédaink ezeket a dallamokat, me-

gint ugyanaz: „... az új magyar dallamok szerkezete e népek számára nyilván túl hosszú, túl bonyolult, szinte azt lehetne mondani: túl modern!” Ezért olyan egyedülálló valami az új népi díszítőművészet is, mert ugyanennek az állapotnak a terméke. A magyar parasztságnak a felső kultúrából kirekesztve, onnan időnkint hatásokat kapva kellett járnia a lassú, vegetatív belső fejlődés útját, de volt ereje, hogy ezen az úton is eljussón a fölötte levő kultúra küszöbéig.

És itt jutunk el a válság helyes értelmezéséig is. Nem arról van szó, hogy felbomlanak a parasztkötöttségek, és szabaddá válik az út egy fejlődés számára; a felbomlás eredménye a fejlődésnek, nem előfeltétele. Belülről érett ki a társadalom egy olyan fokra, amelyről már meg lehet sejteni és meg lehet kívánni a magasabb világot. Hogy csakugyan magasabb fok kell ehhez a megkívánáshoz, tehát a válsághoz, arra tanulságos bizonyíték a primitívebb fokon élő nemzetiségek példája, mondjuk a ruszinoké. Ők sokkal nyomasztóbb anyagi és civilizációs körülmények között élnek, mint a magyarok, sokkal kiáltóbb az ellentét életük és a polgári világ közt, avval éppen úgy megismerkednek, mint a mi parasztságunk, hiszen ők is feljárnak Pestre szöttecikkkel bocskorban, halinában; még sincs náluk válság, megkeseredés, menekülés a parasztsorsból. Ez a magasabb fejlődési fokon levő magyarság kiváltsága.

Mi ez a „magasabb fok”? Annyi válság okozója a népkultúra és polgári életforma határán? Az egyéniség kiélésének vágya, az egyén értékelése. Nem elég többé a közösségben kiszabott hely és szerep, nem elég az egyénnek annyi kiélési lehetőség, amennyit ezek a szerepek s az időnkint megszabott alkalmak nyújtanak. Nem kell a nagycsalád közös élete, ki-ki a maga külön életét akarja élni; nem fogadják el többé a házasságban érvényes szülői, közösségi akaratot – szerelmi házassá-

got kötnek. Hányszor találkozunk ilyen lázadó fiatal párokkal, akik szinte kihúzódnak a közösségből a maguk külön életébe. A munkát nem általános törvénynek érzik, amiből csak időnkint és szinte ráadás képpen adódnak az élet örömei, hanem esznek, amellyel megszerezhetik a megélhető életet; és mindezekfelett a tanulás vágya!! Az egyén legfőbb törekvése: kifejleszteni minden képességet, amit magában érez. Ez a legfőbb kielégülés az egyén életében, vagy ez marad a legfőbb kielégületlenség! Mindez sokszor egyesülve és apa-fiú ellentétében kiélezve hányszor jön szembe velünk a falusi életben, ha van érdeklődésünk a szociális viszonyokon túl az emberek mélyebben meghúzódó problémái számára is.

Hogy jut el ide az ember a közösségi élet vastörvényeiből? hogyan képzelhetjük el ezt a „belső fejlődést”?

A közösségben egyre jobban halmozódnak a finomságok az érzelmek kifejezésében, az érintkezés formáiban, a gondolatok játékában – mert a hagyomány élete az egyszer megtalált kifejezés megőrzése, a halmozódás. Egyre több példa van magasabbrendű formákra, s ezeket becsúszóbb egyéniségek egyre inkább alkalmazzák, egyre gazdagabb egységet formálnak belőlük magukban; egyre több örömet nyújt az egyénnek ez a magában kialakuló magasabb egység, ezek a formák s rajtuk keresztül önmagunk „megjátszása”. Így kerül magasrendűség és egyéniség érzése szorosan együvé. Aki járt fejlettebb vidékek népe közt, tanúsíthatja, milyen gazdag egyéniségekkel, a fejlett emberség milyen magasrendű kifejezési formáival találkozhatunk szerte az országban.

Az ilyen fejlődés a népi világban nem egy-két emberöltő alatt folyik le, hosszan elnyúló, többszörösen felbukkanó folyamatot kell elképzelnünk. Parasztágunk magas szellemi fejlettsége, műveltségi igénye több századra visszakisérhető. Szabolcsi

Bence idézi azt a 18. századi jelentést, amelyben a tanügyi reformokkal kapcsolatban jelentik II. Józsefnek, hogy a „magyar parasztság, különösen a kálvinista vidékek, igen hajlamosak az olvasásra”. Ugyanő idézi Fáy Andrást, akit tanuló korában vakációra hazajövet apja latinul tudó jobbágysai megegzamináltattak az iskolai tudományból. Arany édesapjáról is tudjuk, hogy értett latinul. Aki pedig ismeri a 16. századot, a magyar „nagy századot”, az tudja, hogy milyen mohón vett részt a nép a kor szellemi életében, s hogy ez egyfelől a kor irodalmára sem maradt hatás nélkül, másrészt milyen sok lesüllyedt elem őrzi a néphagyományban is ennek az intenzív érintkezésnek emlékét.

Talán most már sikerült bebizonyítanom, hogy a népi műveltséggel kapcsolatban nem szabad zártságot emlegetnünk, apró cserépben tenyésztett művirágot, hanem ha már képhez folyamodunk, állandóan hőmpölygő folyamra kell gondolnunk. Ennél az állandóan továbbhaladó folyamnál csak az a fontos, hogy milyen pontig jutott el fejlődésében, nem pedig az, hogy közben milyen partok közt folyt le: meredek partok szorították-e közre, vagy tágas partok közt nyugodtan hőmpölyöghetett; az előrehaladás mindig megvolt, s mindig újabb pontokra ért el. Vagyis egyszerű szavakkal: a magyarság ittléte alatt is fejlődött tovább, miközben egyes részei parasztállapotban éltek. De a fejlődésnek ekkor elért színvonalát nem ez az állapot hozta létre, hanem az egy állandó fejlődésnek addig elért pontja, s azt a parasztállapot legfeljebb kis dolgokban módosította. (Itt is nagyobb szerepe lehetett a faluban való életnek, mint magának a parasztállapotnak.) Az, hogy meséink témáinak nagy részét itt vettük át az európai népektől, még nem jelenti azt, hogy a parasztállapot termelte volna ki őket. Ha nem lett volna a magyar nép sohasem paraszt, ha szabad nomádként

vagy földművelőként élt volna tovább az országban, akkor is vett volna fel új elemeket műveltségébe ezeréves ittléte alatt, amint a Kaukázus, a Volga mellett is mindig vettünk föl hatásokat. Ez a népi kölcsönhatás és a folytonos fejlődés kérdése, nem pedig a társadalmi helyzet eredménye.

Nehéz különben is elképzelni, hogy a falvakban a maga életét élő nép világképére, dalaira, szóval kultúrájára valami átalakító hatással lehet az, hogy tartozik szolgáltatással, robottal az uraságnak, hogy a vele való érintkezésben megaláztatást kell elszenvednie, hogy ezek miatt esetleg forrongásban is van, mint ahogy nagyon sokszor volt is forrongásban. Az ilyesmi legfőljebb úgy hathat a kultúrára, hogy ha nagyon nagy a nyomás, olyan nehézzé teszi a sorsot, hogy minden társadalmi forma, minden emberi élet megszűnik a nyomorúságban. Ilyenkor azonban már nem cserépben törpének maradó virágról van szó, hanem a kultúra teljes pusztulásáról. Rabszolgáknál meg is szűnik minden törzsi hagyomány – minden népkultúra –, s a nagy összezsúfolt rabszolga-társadalmakban alakulnak ki a hagyomány helyett a történelmi vallások. (És nem ide kívánczik-e a szocializmus analógiája a városokban összezsúfolt, sokszor rabszolgasorsban élő proletárságnak a régi hagyomány helyére lépő hitvallása?)

Nincs tehát zártság, nincs tehát felbomlás sem. A nép élt és fejlődött a maga hagyományaiban az úri rend által rárakott elnyomási szerkezet alatt is. És míg a felső réteg kultúrája elért az elérhető legnagyobb magasságba, az alatt ő is eljutott olyan fejlődési fokra, ahonnan ezt a magasságot meg tudta kívánni. Válság azért lett ebből, mert csak a megsejtésig, a vágyig juthattak el, azokat az utakat, amelyeken oda gyorsan el is lehetett volna jutni, a politikai-társadalmi szerkezet elállotta. *Nem bezártság van tehát, ami deformál, hanem kizártság, amelyben az em-*

ber nem lehet olyan, amilyenre vágyik. Ezért a válság sohasem ott van, ahol nagyon parasztok az emberek, ahol „hosszú ideig éltek parasztállapotban”, hanem ott, ahol hosszú ideje van magas fejlettség, ahol múltja van a magasrendűségnek.

De ennek oka nem az, amint Erdei elképzei, hogy „a paraszt-kultúra nem képes ... kifejlésre éppen azért, mert egy társadalmi alvilági helyzethez kötött, a parasztállapothoz. ... Parasztvilágban csak arra képes a kultúra, hogy egy bizonyos telítettséget elérjen, hogy minden élethelyzetet érett formákká műveljen ki. Ha idáig eljutott, már nincs tovább út. Vagy fölsatlakozik a föltte élő magas kultúra világába, vagy megmerevül, és önmaga konzerválásának vagy elpusztításának kóros kultúrformáit alakítja ki.” Ez csak nálunk van így, ahol egy külön úton fejlődött magas kultúra áll hirtelen példa gyanánt a parasztság előtt. Mert bármennyire magas fokon áll is ez a társadalom, és bármennyire érett arra, hogy megsejtse a magas kultúrát s a civilizációs eszközök birtokában azt rögtön át is vegye, ha mindez a példa nem volna előtte s továbbra is a lassú, hagyományos fejlődésre volna utalva, akkor még beláthatatlan időre volna szüksége, amíg hagyományos műveltsége belülről felnőne a magas kultúra színvonalára. De hogy ez lehetséges, hogy nincs zárt határa a fejlődésnek, amin túl a hagyomány nem emelkedhetik, azt szerencsésebb kultúrák példája bizonyítja, elsősorban a görögöké. Náluk az egész nép hagyományos műveltsége nőtt föl magas kultúrává, azért oly törés nélküli, olyan harmonikus a görög kultúra. Az egész nép vallási szokásai és képzetei emelkedtek Aiszkülosz drámáivá, s azt az egybegyűlt görögség hagyományos műveltsége részeként élte át. Minden műalkotásban, ami körülvette a görög embert, a maga hagyományának, hitvilágának elemeire ismert, és nehézség nélkül tudta érteni és átélni, még ha magasabb művészi színvonalra

volt is emelve. Ezt irigyli meg tőlük Kölcsey a *Nemzeti hagyományok*-ban, mert érzi, hogy éppen ez hiányzik a magyar kultúrfejlődésben.

Természetesen arról már végképp elkéstünk, hogy ilyen szerves fejlődésre várjunk, amíg a népkultúra magától nő fel magas kultúrává. A parasztság számára nincs értelme ennek a lassú fejlődésnek, amint meglátja, hogy van rövidebb útja is az emelkedésnek: egyszerűen átvenni a felső réteg műveltségét és életformáját. Itt érünk el ahhoz a ponthoz, ahol a parasztság kultúrcseréje szoros kapcsolatba került a nemzeti kultúra nagy kérdéseivel. Ez a messzeágazó kérdés azonban már túlnő cikkünk keretein, és külön részletes tárgyalást kíván.

1943

Hagyomány és kultúra, II

Néz nyugatra, borús szemmel néz vissza keletre
A magyar, elszakadott, testvértelen ága nemének.

Az ifjú Vörösmarty szavára Kölcseytől jön visszhang:

Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak,
Nyugati ég forró kebelem nem tette hideggé.

Alig jut öntudatra a magyarság újjászületett irodalmában, már fölmerül nagy kérdése, kultúrájának kettős volta. És az első eszmélés a kérdésnek máig érvényes megoldását is azonnal meghozza: Kölcsey tanulmányát a *Nemzeti hagyományok*-ról.

Kölcsey lelke nem tudott belenyugodni, hogy a műveltség a választottak szűk körének magánügye legyen, de azt is világosan látta, hogy a nép csak akkor tud részt venni a kultúrában, ha ott is gondolkodásának megszokott formáival, „hagyományával” találkozik, még ha ez a hagyomány át is alakult magasrendű műveltséggé.

Ezért tudott a görögség szerinte nagy tömegeivel állandóan részt venni a magasrendű görög kultúrában, mert annak minden elemében a saját képzeire ismert, hagyományos hitvilága alakjait látta eposzban, drámában, képzőművészetben, mindenütt. Hogy a homéroszi istenek nem mindig viselkedtek úgy, mint a néphitben, az nem volt felfoghatatlan idegenség, azt bele